

Vzpomínky pamětníků

Dárky, které nosil Ježíšek před 70 lety.

Článek, který vyšel na „Neviditelném psu“ 24. 12. 2020, publikujeme s laskavým svolením autora. Na rozdíl od internetové podoby [MROŽOVINY: Hračky, které nosil Ježíšek před 70 lety - Neviditelný pes \(lidovky.cz\)](#) se podařilo dohledat pár obrázků.

Byl bych rád, kdyby toto tak trošku nostalgické vzpomínání na zapomenuté hračky z poloviny 20. století alespoň trošku přispělo v současné koronavirové době k vánoční pohodě.

Každý kluk mé generace si přál dostat na Vánoce vojáčky vyrobené z hmoty, která snad byla směsí hlíny a dřevěných pilin a potřebovala vyztužit drátem. V hračkářstvích jich bývaly pluky, střelci ve třech pozicích – ležící, klečící a stojící, též kulometčík ležící za lehkým a sedící za těžkým kulometem. To byla nejprestižnější figurka a také nejdražší, protože stála asi 3,50 Kčs, kdežto ostatní od 1,20 do 1,70 Kčs. Nechyběli ani zdravotníci a dělostřelec s granátem v náruči. Mé vojsko čítalo přes 40 bojovníků, ale jeho počet jsem nechtěně decimoval, když jsem v napuštěné vaně prováděl vyloďovací operaci a část vojáčků se mi rozmočila.

Stejně jako vojáčci jsou zapomenuty kapslovky. Na jedny Vánoce jsem dostal od dědy malý kapslový revolver. Byl jednoranný, neboť bubínek měl jen vylišovaný z plechu, ale úderník byl na stejném místě jako u skutečného revolveru a dopadal do kalíšku, kam se vkládala papírová kapsle, špetka třaskaviny, zalepená mezi dva papírové kotoučky. Prodávaly se v malé kulaté krabičce z lepenky v hračkářství a existovaly i kapsle v pásku, pro něž se dala koupit pistolka ve tvaru brovninky, do níž se svitek kapslí založil. Měla podávací mechanismus a nahoře s ohnutého plechového plíšku úderník, který po zmáčknutí spouště dopadal do korýtky s proužkem kapslí. Byla to tedy opravdu automatická „zbraň“. Jako hračky se vyráběla i kapslová děla. Asi dvakrát jsem Ježíškovi napsal o poměrně přesný model děla, něco mezi jaselskou houfnicí a kanonem ZiS-3, který měl dokonce sklopná rydla a po odklopení úderníku se dal z hlavně vyjmout závěr v podobě hrníčku. Ten měl z vnější strany ve dně osazení pro vložení kapsle a v něm otvor do vnitřní dutiny, tedy skutečnou zátravku, kam se dalo nasypat trošku střelného prachu nebo naškrabat hlavičky od sirek. Střílelo to náramně. Hlaveň byla ze zetalové kompozice, lafeta a štít z lakovaného plechu a kola vysoustružená z bukového dřeva. Zapřahal jsem dělo za plechový nákladní automobil, který trošku připomínal americký GMC, a přitom se hodilo, že se dala rydla vyklopit jako při transportu skutečného děla.

Samozřejmě že jsem měl špuntovku. Byla to vlastně dětská obdoba vzduchovky, kde se v hlavni po stisknutí spouště uvolnil pružinou poháněný píst a stlačený vzduch vystřelil z ústí korkovou zátku. Větší zábava byla rozříznout brambor, vtlačit do něho ústí hlavně a vystřelovat místo korkových bramborové špunty. Po zásahu to víc bolelo. V 50. letech také býval v hračkářství bohatý výběr chladných „zbraní“, různých šavliček a mečů. Ale žádný plast, vše poctivý plech. To byly hračky spíše pro předškolní děti, stejně jako houpací kůň. Vyráběl se v různých cenových kategoriích, od nejlevnějších v podobě pomalované dřevěné desky na kolébce a s dřevěným sedátkem až po přepychové vycpané oře s čabakami a bohatě zdobenými sedly. Nikdy jsem žádného neměl a nijak jsem nelitoval, kavaléristou jsem být nechtěl.

Mezi kluky byla nejoblíbenějšími hračkami plechová autíčka na péro. Nejvíc jsem si užil džíp, měl jsem postupně nejméně tři.

Jednalo se o poměrně přesný model s autenticky děrovanou přední maskou, se sklopným rámem čelního skla a s pérovým strojkem pod zadní polovinou karosérie. Proto se při natahování

Vzpomínky pamětníků

musel klíček zastrčit kolmo do otvoru před zadní sedačkou. Po natažení péra a uvolnění zadní nápravy vyrazil džíp bleskurychle vpřed, takže jsem si ho pouštěl v předsíni, která byla dostatečně dlouhá.¹

Mou nejcennější hračkou tohoto druhu byl tank s funkčními článkovými pásy a tak silným pérovým strojkem, že jsem měl zpočátku potíže s jeho natažením, a pak již zmíněný nákladřák. Technologie výroby spočívala na plechových jazýčcích, které se ohýbaly a zasunovaly do protilehlých výřezů v plechových dílech, a tak držely hračku pohromadě. Po narovnání jazýčků šroubovákem se pak dalo plechové autíčko rozebrat. Musím se přiznat, že mě spíše bavilo tyto hračky rozebírat a zase skládat, než si je pouštět po podlaze.

Hračka, která se zdá být nesmrtelná a zatím přežívá i tlak plastových soupeřů, je kovová stavebnice. Letos je to právě 100 let, co v Polici nad Metují zahájila provoz firma Inventor Jaroslava Vancla výrobu kovových stavebnic, v roce 1925 přešla od sponek na šroubové spoje a pro tyto stavebnice si zaregistrovala ochrannou známku Merkur. Po odmlece za protektorátu obnovila továrna výrobu a pokračovala v ní i po znárodnění. K jednomu Ježíšku, tuším že v roce 1951 nebo 1952, jsem dostal stavebnici Merkur 3, ale toužil jsem jako všichni kluci po té největší, po Merkuru 5. Ježíšek však rozhodl jinak.

¹ Jeep byl hračka opravdu oblíbená a vyráběl se dlouhá léta v Trhových Svinech až do doby, kdy firma přešla kompletně na výrobu zdravotnického materiálu. Továrna měnila několikrát název, nejdéle byly její hračky známé pod značkou Ites. Na obrázku je novější provedení s plastovými disky, starší měly disky plechové. (pozn. red.)

Vzpomínky pamětníků

Z muzea Merkur v Polici nad Metují

Přátelé mých rodičů udrželi až do poloviny 50. let soukromý galanterní obchod na Koblížné ulici v Brně, kde kousek nad nimi též bojovali o záchranu majitelé snad nejluxusnějšího hračkářství v Brně. Samozřejmě se tito mohykáni posledních soukromých obchodů znali, a když se majitelé hračkářství neubránili vyvlastnění, ulili ty nejcennější hračky a prodávali je načerno známým. Mezi nimi obrovskou šestipatrovou stavebnici Vašek, kterou jsem pak dostal k dalším Vánocům. Vážila skoro 7 kg, takže jsem ji sotva unesl. Poměrně rychle jsem zjistil, že rozteče otvorů v dílech stavebnice Merkur a stavebnice Vašek neodpovídají a že dokonce i šroubky a matičky jsou jiné, ačkoli na pohled vypadaly stejně. Bylo mi vysvětleno, že ty v Merкуру jsou metrické a ty ve Vaškovi mají závit Whithworth. Teprve až při natáčení televizního pořadu ve firemním muzeu Merkur v roce 2008 jsem se dověděl, že stavebnice bratří Vašků vznikla podle vzoru stavebnic Märklin, jež byly zase odvozeny od anglické stavebnice Meccano, kterou si v roce 1901 nechal v Liverpoolu patentovat Frank Hornby – proto ty palcové míry a šroubky Whitworth.

Vášek byl úžasná hračka, které jsem totálně propadl. Stavěl jsem hlavně stavební jeřáby, autojeřáby, různá auta a také letadla.² A také závodní motocykly podle vzorů, které v 50. letech závodily v Brně na Velké ceně. Měly kyvné vidlice a kapotáž z kreslíčího papíru jako slavný NSU Sportmax, který vyhrával všechny závody, dokud FIM celkové kapotáže nezakázala, protože byly citlivé na stranový vítr a vedly ke smrti několika závodníků (od té doby musí být přední kolo nekryté).

Jako posádku svých vehiklů a strojů jsem používal další hračku, která už neexistuje, figurky z provrtaných a různě tvarovaných dřevěných dílků, které držela dohromady klobouková guma. Figurky byly do jisté míry ohebné a daly se tvarovat do různých pozic. Nejvíce jsem toužil po Spejblovi a Hurvínkovi, ale jako první jsem dostal Dlouhého, Širokého a Bystrozrakého, který měl oči ze skleněných briliantů. Ale do mých aut a letadel se vešel.³

Hračkou, která se dnes najde pouze na burzách nebo v muzeích, je parní stroj⁴. Někdy na Vánoce 1952 nebo 1953 jsem ho dostal od Ježíška i já. Byl to ten menší typ, se

² Po znárodnění továrny bratří Vašků výroba stavebnic přešla pod firmu IGRA

Vzpomínky pamětníků

stojatým kotlem z mosazného plechu a nahoře s nasazovacím ozdobným komínkem. Topilo se pod ním lihovým kahanem, na boku měl kluznou desku, k níž byl pružinou přitlačen válec, který konal kývavé pohyby (jeho píst byl ojnicí spojen s klikou setrvačnicku) a tak střídavě zakrýval a odkrýval ústí přívodní trubičky páry a výfukový otvor. Toužil jsem po větším provedení s ležatým kotlem a šoupátkovým rozvodem jako u skutečného parního stroje, ale ten jsem nikdy nedostal a mohl jen obdivovat u některých spolužáků. Později jsem pod kotlem topil tabletami suchého lihu a pokoušel se jím pohánět různé stroje, též plechové hračky. Měl jsem transmisi, která umožňovala pohánět pomocí řemínků dva stroje, např. cirkulárku a buchar. Mezi mými stroji však stála na prvním místě horizontální hoblovka, poměrně sofistikovaná a funkční hračka, vykonávající nejen suvný pohyb držáku s hoblovacím nožem (hloubka záběru se stavěla šroubkem), ale též s volbou mezi automatickým a ručním posuvem upínacího stolu. Jako obráběný materiál jsem používal školní křídu a hobloval do ní různé drážky.

Hoblovku však parní stroj neutáhl a k jejímu pohonu jsem používal elektromotorek, jenž vypadal jako zmenšenina skutečného elektromotoru. Vpředu a vzadu měl děrované ložiskové štíty, který byly naraženy na válcové tělo s vinutým statorem, v jehož dutině se otáčela též vinutá kotva. Tuším, že se opět jednalo o produkt firmy Merkur, a motorky jsem používal k pohonu navijáků u jeřábů, které jsem stavěl ze stavebnice Vašek.

K napájení mi sloužil transformátor od elektrického vlaku. To byla pro kluky mé generace další hračka snů. Začátkem 50. let byly k dispozici pouze plechové vláčky, které vyráběl Merkur.

Používaly rozchod 32 mm a k napájení systém se třemi kolejnicemi. Byly to opravdu hračky a nikoli modelové vláčky pro dospělé modeláře, jež se později začaly importovat z NDR. Velká lepenková krabice, kterou jsem od Ježíška dostal (určitě opět pocházela z ulitého zboží

3 Patrně výrobky firmy Schowanek založené r. 1908, která působila nejprve pod jménem zakladatele, později jako Tofa a co z ní zbylo nese dnes název Detoa. (pozn. red.)

4 Tady se autor mýlí. Modely parních strojů jsou dostupné i dnes, např. na adrese: [Parní stroje \(merkurtrain.cz\)](http://Parni stroje (merkurtrain.cz)). Pokud po nich zatoužíte, budete muset sáhnout hlouběji do kapsy. (pozn. red.)

Vzpomínky pamětníků

vyvlastněných majitelů hračkářství na Kobližné), obsahovala parní lokomotivu s hnacím dvojkolím, tendr, tři rychlíkové vagony, napájecí transformátor a kolejnice k sestavení oválné dráhy.

Lokomotiva měla v čele objímku se žárovíčkou pro baterky, která se tu a tam spálila a bylo zapotřebí ji vyměnit. Na další Vánoce jsem dostal motorovou lokomotivu a při různých příležitostech nákladní vagony, které se daly kupovat jednotlivě. Přibylo mi i kolejnic a dvě nebo tři výhybky, lepenkový tunel a chráněný přejezd. Měl válcové elektromagnety s dutinami, v nichž se pohybovalo železné jádro a přes provázek stahovalo závory. Proud spínal tlakový spínač z pertinaxu, který se vkládal pod kolej před přejezdem a reagoval na váhu lokomotivy. Fungovalo to perfektně, stejně jako semafor se stejným elektromagnetickým ovládáním.

Abych nehovořil jen o hračkách pro kluky, připomenu panenku, která byla v 50. letech hit. Byl to vlastně z celuloidu vyrobené miminko, které holčičky mohly koupat, a proto se mu říkalo Plaváček. Holčičky si samozřejmě přály pod stromeček „mrkací panny“, které při ukládání do postýlky nebo do kočárku zavíraly oči. Panenkovský kočárek byla další holčičí hračka snů.

Ježíšek také přinášel stolní hry. Na rozdíl od „Člověče, nezlob se“ je dnes zcela zapomenuta hra „Hrou dobrým motoristou“, maximálně nabízená jako sběratelská kuriozita na internetu. Herní plán tvořil autodrom s křižovatkami a dopravními značkami, po němž hráč posunoval své autíčko podle toho, kolik hodil kostkou. Součástí hry byly i skutečné dopravní předpisy a když hráč padl na určité pole, musel se řídit tím, co pro toto pole nařizovaly předpisy. Na světelné křižovatce pak stál tak dlouho, dokud mu nepadla zelená. Také tuto hru jsem na jedny Vánoce dostal, ale připomínala mi příliš školu.

Vzpomínky pamětníků

To stolní fotbal byl něco úplně jiného. Levná a jednoduchá hra sestávala ze dvou malých branek, plechových figurek brankáře a útočníka v červené a žluté barvě a mnohostranné kostky s červenými a žlutými ploškami. Dalo se hrát na jakémkoli stole, kde se proti sobě postavily branky s brankářem na kovové tyčince. Figurky útočníků měly otočnou nohu s páčkou, do které se při střelbě brnkalo, a střilet mohla ta strana, jejíž barva byla na kostce nahoře. Nejlepší taktikou, jak zabránit gólu, bylo pomocí tyčinky kmitat brankářem před brankou sem a tam. Jednu dobu jsem asi byl pěkně otravný, poněvadž jsem každého dospělého v dosahu nutil, aby si se mnou stolní fotbal zahrál.⁵

Samozřejmě existovalo spoustu dalších hraček a stolních her, které propadly sítím času, ale snad i tento malý výčet přispěje k pohodě Štědrého dne. Není totiž ryzejší radosti než ta, kterou zažívá dítě, když rozbaluje pod vánočním stromečkem dárek a najde vytouženou hračku.

František Novotný

Ačkoli autor udělal malou odbočku k hračkám pro děvčata, vzal to dost telegraficky. Nenašla by se mezi našimi čtenářkami pamětnice, která by zavzpomínala na vánoční dárky, které dostávala v dětství?

čfk

⁵ Kupodivu se vyrábí i dnes (viz obr.). Více na [9107 Stolní kopaná - IGRA TOYS s.r.o. \(igra-toys.cz\)](http://9107.Stolní.kopaná-IGRA.TOYS.s.r.o.(igra-toys.cz)) (poz. Red.)